

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.12>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ЕТАПУ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ

Свинаренко Юрій Павлович,
аспірант
(Класичний приватний університет,
Запоріжжя, Україна)

У статті проведено аналіз сучасних підходів до визначення пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи України.

Застосування до засуджених в місцях несвободи інституту ресоціалізації є першочерговим завданням кримінально-виконавчого законодавства України, а порядок його застосування є одним із найважливіших напрямів розвитку сучасної кримінально-виконавчої політики України, що потребує відповідного наукового осмислення й нормативно-правового забезпечення.

Встановлено, що пенітенціарний етап ресоціалізації засуджених в місцях несвободи складається з таких стадій: соціальної адаптації засуджених до встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму); засвоєння засудженими основних засобів виправлення і ресоціалізації; виправлення засудженого; підготовки засуджених до звільнення.

Констатовано, що тривалість стадій пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи є різною та вкрай індивідуальною, що залежить від наявності або відсутності кримінальних установок; ступеня психологічної підготовленості до відбування покарання; психолого-педагогічних особливостей засуджених; соціального середовища засуджених як до, так і після знаходження в місцях несвободи, виду установи виконання покарань; схильності до рецидиву скоєння кримінальних правопорушень тощо.

В умовах демократизації та гуманізації суспільства кримінально-виконавча політика повинна бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а законодавство приведено у відповідність до міжнародних норм і стандартів поводження із засудженими та бути направленим на диференціацію й індивідуалізацію виконання кримінальних покарань, що має реалізовуватися через відповідні засоби виправлення і ресоціалізації та створювати для засуджених реальні умови для їхнього повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Ключові слова: ресоціалізація засуджених, ресоціалізація засуджених в місцях несвободи України, пенітенціарний етап ресоціалізації засуджених в місцях несвободи, етапи ресоціалізації засуджених в місцях несвободи.

MODERN APPROACHES TO DETERMINING THE PENITENTIARY STAGE OF RESOCIALIZATION OF CONVICTS IN PLACES OF IMPRISONMENT IN UKRAINE

Svynarenko Yurii Pavlovych,
Postgraduate Student
(Classic Private University,
Zaporozhzhia, Ukraine)

The article analyzes modern approaches to determining the penitentiary stage of resocialization of convicts in places of imprisonment in Ukraine.

The application of the institution of resocialization to convicts in places of deprivation of liberty is a primary task of the criminal law enforcement legislation of Ukraine, and the order of its application is one of the most important areas of development of the modern criminal law enforcement policy of Ukraine, which requires appropriate scientific understanding and legal support.

It was established that the penitentiary stage of resocialization of convicts in places of imprisonment consists of the following stages: social adaptation of convicts to the established order of execution and serving of punishment (regime); mastering the basic means of correction and resocialization by convicts; correction of the convict; preparation of convicts for release.

It was established that the duration of the stages of the penitentiary stage of resocialization of convicts in places of imprisonment is different and extremely individual, depending on the presence or absence of criminal institutions; the degree of psychological readiness to serve the punishment; psychological and pedagogical characteristics of convicts; the social environment of convicts, both before and after being in places of imprisonment, the type of institution for the execution of punishments; propensity to recidivism, etc. In the conditions of democratization and humanization of society, the criminal enforcement policy should be aimed at ensuring human rights and freedoms, and the legislation should be brought into line with international norms and standards for the treatment of convicts and should be aimed at differentiating and individualizing the execution of criminal punishments, which in turn should be implemented through the appropriate means of correction and resocialization and create real conditions for the convicts for their return to an independent, generally accepted social and normative life in society.

Key words: resocialization of convicts; resocialization of convicts in places of imprisonment in Ukraine; penitentiary stage of resocialization of convicts in places of imprisonment; stages of resocialization of convicts in places of imprisonment.

Постановка проблеми. Концепцією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р [14], закладено нові пріоритети державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, її подальшої демократизації, гуманізації та наближення до європейських стандартів поводження із засудженими, забезпечення ефективних заходів їх виправлення і ресоціалізації.

Застосування до засуджених в місцях несвободи інституту ресоціалізації є першочерговим завданням кримінально-виконавчого законодавства України, а порядок його застосування є одним із найважливіших напрямів розвитку сучасної кримінально-виконавчої політики України, що потребує відповідного наукового осмислення й нормативно-правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десять років проблеми ресоціалізації засуджених були предметом дослідження вітчизняних вчених (І.Г. Богатирьова,

А.І. Богатирьова, О.І. Богатирьової, О.М. Джужі, О.М. Жук (Неживець), О.Л. Караман, І.О. Колба, О.Г. Колба, В.О. Корчинського, Л.І., М.Ю. Кутєпова, Олефір, О.О. Шкути, Пузирьова, Н.В. А.Х. Степанюка, І.С. В.Я. Фаренюка, Яковець та ін.). Проте комплексно етапи ресоціалізації засуджених в місцях несвободи вченими не досліджувалися, що і стало приводом відповідного наукового пошуку.

Метою статі є вивчення сучасних підходів до визначення змісту пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи.

Основний зміст. Як процес ресоціалізація засуджених в місцях несвободи складається з низки органічно пов'язаних етапів, на яких відповідні суб'єкти забезпечують комплекс заходів, необхідних для виправлення та ресоціалізації засуджених.

Окремі вчені процес ресоціалізації поділять на три етапи: до пенітенціарний, пенітенціарний та пост пенітенціарний. Такої позиції додержуються О.Л. Караман В.О. Корчинський, В.Я. Фаренюк, О.М. Жук (Неживець), наголошуючи, що активна ресоціалізація особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, може починатися вже з моменту її арешту – допенітенціарний етап – та продовжується в ході досудового слідства (перебування в слідчому ізоляторі) та судового процесу, якщо правопорушник визнає свою провину, щиро кається та засуджує свою кримінально-протиправну поведінку [3, с. 62].

М.Ю. Кутєпов, досліджуючи проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, виділяє три етапи ресоціалізації: ресоціалізацію в місцях позбавлення волі (початковий етап); ресоціалізацію під час підготовки засудженого до звільнення з установи виконання покарань (етап ресоціалізації); ресоціалізацію після звільнення з пенітенціарних установ (етап реабілітації після звільнення з пенітенціарних установ) [6, с. 158].

Ми, погоджуючись із більшістю вітчизняних вчених-пенітенціаристів, в тому числі І.Г. Богатирьовим, А.Х. Степанюком, В.М. Трубниковим, С.В. Царюком, О.О. Шкутою та ін., вважаємо, що ресоціалізацію засуджених слід поділяти на два основні етапи: пенітенціарний та постпенітенціарний.

До речі, законодавець, надаючи визначення «ресоціалізація засуджених» (ч. 2 ст. 6 КВК України), також поділяє її на два етапи процесу, а саме: пенітенціарний етап, на якому повинно відбуватися досягнення мети покарання – виправлення засуджених та свідоме відновлення засуджених в соціальному статусі повноправного члена суспільства, і постпенітенціарний етап – повернення засуджених до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Кожний етап ресоціалізації засуджених має свої стадії. Проте враховуючи обраний нами предмет наукового дослідження – сучасні підходи до визначення змісту ресоціалізації засуджених саме в місцях несвободи України, для яких характерним є лише наявність пенітенціарного етапу ресоціалізації, вважаємо за необхідне розкрити його зміст та основні стадії.

Першу та основоположну стадію пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи становить процес соціальної адаптації (від лат. *adaptatio* – пристосування) засуджених до встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму), що є надзвичайно складним процесом, оскільки колишні, наявні та набуті соціальні зв'язки засуджених, специфічні умови тримання в місцях несвободи, неписані закони поведінки, боротьба груп за лідерство та вимоги адміністрації травмують їхню психіку, впливають на трудову та соціальну активність засуджених, їхній фізіологічний та психічний стан [7, с. 142–143].

В.М. Трубніков соціальну адаптацію новоприбулих засуджених розглядав у межах їх ресоціалізації та в площині взаємодії двох структурно-складних систем: особистості

і середовища, що включає момент активності з боку особистості і супроводжується конкретними зрушеннями в її структурі. З іншого боку, соціальне середовище такою ж мірою впливає на формування людини, якою людина завдяки власній активності формує соціальне середовище, у зв'язку з чим більшість вчених проголошують створення позитивного середовища найважливішим елементом успішної соціальної адаптації [11, с. 52], що є вкрай необхідним для подолання соціально-психологічного ефекту несвободи.

Соціально-психологічний ефект несвободи проявляється через відрив від сім'ї, колективу, рідних, близьких, знайомих, друзів. Засуджені, які потрапляють до установи виконання покарань, мають адаптуватися до нових соціальних зв'язків та взаємовідносин, де панує жорстокість, насильство, недовіра та озлобленість [7, с. 142–143].

С.О. Чебоненко, досліджуючи педагогічні та правові основи ресоціалізації засуджених в умовах пенітенціарного закладу, слушно зазначає, що враховуючи різкий відрив особи від звичного для неї життя й оточення, необхідно виділити такі напрями соціально-педагогічної роботи із засудженими на початковому етапі їхньої ресоціалізації, а саме: поетапна соціальна та психологічна діагностика засуджених для виявлення основних особистісних проблем, психічних станів, психологічної сумісності з оточенням, рівня конфліктності; допомога в подоланні стресових та негативних психічних станів (тренінги довільної саморегуляції, комунікації, впевненості в собі); моніторинг і корекція змін в особистості та поведінці засудженого шляхом періодичного тестування, спостереження, обміну інформацією між персоналом, психологом, медиками тощо; сприяння в організації лікування, навчання прийомам фізичної активності, лікувально-оздоровчої фізкультури, просвіта в питаннях здорового способу життя; з'ясування інтересів засудженого та залучення, з урахуванням його стану здоров'я, до виробничої або дозвільної діяльності, підтримка позитивних прагнень та мінімальних успіхів; визначення типу поведінкових настанов (домінування, лояльність, конфронтація та відхилення всіх унаслідок високої фрустрації), прогнозування поведінкових реакцій на даному етапі адаптації та віднесення засудженого до тієї або іншої групи ризику для проведення профілактичної роботи; прогнозування перспектив виправлення засудженого з максимальною конкретизацією найближчої з них та ін [12].

Ми підтримуємо позицію М.Ю. Кутєпова відносно того, що морально-психологічний стан та ступінь соціалізації особи на звичному для неї рівні після призначення кримінального покарання та під час подальшого його відбування досить непросте, а інколи майже неможливе завдання як для працівників установ виконання покарань, так і для суспільства загалом. Здається, останнє напряму пов'язано з майже абсолютною ізоляцією засудженого від того ж суспільства, яке ніби «відсторонює» особу, що вчинила кримінальне правопорушення, від законослухняних громадян. Тому таке «відсторонення» обов'язково повинне супроводжуватися комплексом соціально-психологічних та педагогічних заходів, які забезпечать можливість усвідомлення засудженими їхньої провини перед суспільством, дозволять сприйняти покарання, як належне, справедливе правообмеження [2, с. 159].

До другої, найдовшої стадії пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи слід віднести процес засвоєння засудженими основних засобів виправлення і ресоціалізації, а саме: відношення до встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму), суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання та громадського впливу.

Режим як засіб виправлення і ресоціалізації засуджених передбачає цілеспрямовану та спільну діяльність персоналу кримінально-виконавчих установ, спрямовану на формування особистості засудженого як повноправного члена суспільства, здатного

виконувати вимоги загальнообов'язкових правил поведінки та забезпечувати їх реалізацію в межах особистого життя. виправний вплив на поведінку засудженого через встановлений порядок виконання і відбування покарання (режим) повинен здійснюватись з урахуванням типів особистості, психологічних та індивідуальних особливостей, ступеня педагогічної занедбаності засуджених [16, с. 117].

Режим в місцях несвободи регламентує увесь уклад життя засуджених та усі сфери їх життєдіяльності, що перебувають під контролем адміністрації установ виконання покарань.

Важко не погодитися з позицією О.О. Шкути, що режим хоч і забезпечує каральний вплив на засуджених, проте є одним із засобів їх виправлення і ресоціалізації та створює одночасно правові передумови для успішного застосування інших засобів соціально-виховного впливу на особу засудженого, включаючи профілактику кримінальних правопорушень.

Суспільно-корисна праця завжди була предметом широкого наукового обговорення. Врегульована КВК України (ст.ст. 118-122) праця засуджених у місцях несвободи є важливою передумовою ефективного засвоєння ними інших засобів виправлення і ресоціалізації [5; 13].

Європейські пенітенціарні правила наголошують, що працю в місцях ув'язнення варто розглядати як позитивний елемент внутрішнього режиму та ніколи не застосовувати як покарання [1].

Чинне Кримінально-виконавче законодавство та відомчі нормативно правові акти (ст. 118 КВК України та п. 3.2 Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі) працю засуджених в місцях несвободи поділяють на два типи:

1) добровільна праця, яка є правом засуджених, а не їхнім обов'язком, і за виконання якої вони отримують заробітні плати. Відповідно до ч. 1 ст. 118 КВК України засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою – підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг [5].;

2) обов'язкова праця, яку поділяють на: оплатну працю, підставою залучення до якої є те, що засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості (ч. 2 ст. 118 КВК України); безоплатну працю, де засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством. До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день (ч. 5 ст. 118 КВК України) [5].

Загальними принципами праці засуджених в місцях несвободи є: законність, гуманізм та індивідуалізація праці. Проте щодо її безпосередньої організації, то особливе значення мають і соціальні принципи: обов'язкова праця та право засудженого на працю; оплата праці залежно від її кількості та якості; обов'язок дотримуватися дисципліни праці; охорона та безпека праці; поєднання праці з професійним навчанням [15, с. 82].

Незважаючи на свою основну економічну мету, суспільно-корисна праця засуджених в місцях несвободи є вкрай необхідною, а в деяких випадках повинна мати обов'язків характер для досягнення процесу виправлення та свідомого відновлення

засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, забезпечення можливості його повернутися до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Соціально-виховна робота являє собою цілеспрямовану діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій, спрямованих на забезпечення досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених в місцях несвободи.

За результатами медичного обстеження, первинної психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення та на підставі кримінологічної, кримінально-правової характеристики на кожного засудженого складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи, яка затверджується начальником колонії (ч. 2 ст. 95 КВК України) [5].

Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів (ст. 123 КВК України) [5].

Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання є засобом нейтралізації стану фрустрації, компенсує дефіцит спілкування та впливу зовнішнього середовища в установах виконання покарань, надає засудженим можливість переосмислити свої життєві цінності і погляди, відновити втрачені соціальні риси, властиві повноправному члену суспільства, повернутися до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя¹.

У комплексі із заходами соціально-виховного характеру та суспільно корисною працею загальноосвітнє і професійно-технічне навчання є потужним засобом не лише виправлення та ресоціалізації засуджених, але й допомагає їм адаптуватися до суспільного життя після відбування покарання. Набута освіта дає можливість раніше засудженим у подальшому реалізувати свої професійні знання і навички на практиці, що дозволяє забезпечувати себе матеріально і, як правило, не повертатися на шлях кримінально-протиправної діяльності, що є найкращим підтвердженням ефективної реалізації кримінально-виконавчої політики [4, с. 77].

Громадський вплив кримінально-виконавче законодавство України розглядає у двох аспектах: як допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні з ними соціально-виховної роботи, яку надають об'єднання громадян та засоби масової інформації, релігійні та благодійні організації, окремі особи в порядку, встановленому КВК України і законами України, та як громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах, що здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі КВК України та Положення про спостережні комісії, а у виховних колоніях – піклувальними радами.

Громадський вплив в місцях несвободи є вкрай індивідуальним та залежить від виду установи виконання покарань, її рівня безпеки та має свої особливості, обумовлені режимом виконання та відбування кримінальних покарань, криміногенним складом засуджених, які відбувають в них покарання тощо. Варто також зазначити, що поки роль громадськості у житті засуджених, особливо тих, які тримаються в установах з достатньо високим рівнем ізоляції від зовнішнього світу, не має системного та ефективного характеру. Зрозуміло, що такий стан справ не зовсім відповідає принципам, проголошеним у КВК України. Засуджені об'єктивно залишаються слабшою стороною за органи й установи виконання покарань, а тому громада повинна йти назустріч засудженим, а не навпаки [8, с. 6].

¹ Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2011. 237 арк.

Виправлення засудженого являє собою третю і найважчу стадію пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи. Виправлення є необхідною умовою як ресоціалізації засуджених, так і складовою частиною мети покарання. Процес виправлення складають позитивні зміни, що спостерігаються в свідомості засуджених та сприяють усвідомленню ними характеру вчиненого діяння, наслідків, які воно завдало суспільству, та осуду, який виразився у засудженні до кримінального покарання. Такі зміни можуть проявитися лише в результаті усвідомлення засудженими вини у вчиненому ним кримінальному правопорушенні та справедливості призначеного покарання. Усвідомлення засудженими своєї вини завжди є ознакою їхньої готовності розумово та психічно нести покарання [2, с. 187]. Основним показником засвоєння засудженими в місцях несвободи вказаного вище процесу є їх ступінь виправлення, що являє собою оціночну категорію, яку складає сукупність критеріїв, необхідних для оцінки ефективності комплексного застосування до засудженого основних засобів виправлення і ресоціалізації, що дозволяють зробити висновок про результати їх сприйняття засудженими.

До основних критеріїв, що ми повинні враховувати під час оцінювання ступеня виправлення засуджених в місцях несвободи, можна віднести відомості про їх стягнення та заохочення. Від кількості, характеру стягнень та заохочень залежить ефективність процесу виконання кримінального покарання, адже поведінка засуджених багато в чому свідчить про їх ставлення до відбування покарання, правильності застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації².

Завершальною стадією пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених у місцях несвободи є процес підготовки засуджених до звільнення.

Процес підготовки засуджених до звільнення повинен являти собою комплекс заходів, які здійснюються в період відбування покарання, до засуджених залежно від індивідуальних особливостей кожної особи, направлений на забезпечення закріплення процесу свідомого відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства та повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя на свободі.

Індивідуальні програми підготовки засуджених до звільнення повинні передбачати координацію діяльності уповноважених осіб установ виконання покарань та органів місцевого самоврядування, за місцем проживання засудженого, що вимагає, по-перше, попередньої підготовки розміщення для забезпечення проживання, працевлаштування, розв'язання інших побутових проблем, з якими можуть зіткнутися звільнені на свободу; по-друге, забезпечення контролю і зворотного зв'язку між установою виконання покарань, органами місцевого самоврядування та регіональними центрами зайнятості населення [9, с. 36].

Висновки.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що пенітенціарний етап ресоціалізації засуджених в місцях несвободи складається з таких стадій:

- 1) соціальної адаптації засуджених до встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму);
- 2) засвоєння засудженими основних засобів виправлення і ресоціалізації;
- 3) виправлення засудженого;
- 4) підготовки засуджених до звільнення.

Тривалість стадій пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи є різною та вкрай індивідуальною, що залежить від наявності або відсутності

² Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2011. 237 арк.

кримінальних установок; ступеня психологічної підготовленості до відбування покарання; психолого-педагогічних особливостей засуджених; соціального середовища засуджених, як до, так і після знаходження в місцях несвободи, виду установи виконання покарань; схильності до рецидиву скоєння кримінальних правопорушень тощо.

Ресоціалізація засуджених є обов'язком держави, вона повинна мати гнучку систему заходів, яка передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого. Соціальна, виховна та психологічна робота із засудженими повинна бути комплексною та мати реальну практичну спрямованість на виробничу працю, навчання, саморозвиток, корекцію негативних психічних станів засудженого тощо [6, с. 159].

В умовах демократизації та гуманізації суспільства кримінально-виконавча політика повинна бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а законодавство приведено у відповідність до міжнародних норм і стандартів поводження із засудженими та бути направленим на диференціацію й індивідуалізацію виконання кримінальних покарань, що має реалізовуватися через відповідні засоби виправлення і ресоціалізації та створювати для засуджених реальні умови для їхнього повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила Рада Європи; Рекомендації, Правила, Доповідь від 12.02.1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.
2. Калашник Н.Г. Освіта як найважливіший чинник формування світогляду підлітків правопорушників в установах Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <http://www.n-kalashnik.com.ua/44>.
3. Караман О.Л. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених як процес. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* (Серія «Право»): зб. наук. пр. 2011. № 22. С. 62–65. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6140/1/%D0%A0%D0%95%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9D%D0%95%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%9D%D0%86%D0%A5%20%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A6%D0%95%D0%A1.pdf>.
4. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Освіта засуджених як один із засобів досягнення мети реалізації кримінально-виконавчої політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* (Серія «Право»): зб. наук. пр. 2018. № 48, Т. 2. С. 75–77.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
6. Кутепов М.Ю. Проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* (Серія «Право»): зб. наук. пр. 2019. № 54, т. 2. С. 156–159. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39759/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%98%20%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%20%D0%87%20%D0%90%D0%94%D0%90%D0%9F%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87.pdf>.
7. Мартинюк Т., Чернета С. Характеристика етапів ресоціалізації в сучасних соціокультурних умовах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. Вип. 133. С. 142–145.
8. Мінаєв М. Громадський контроль діяльності установ кримінально-виконавчої системи у законодавстві. *Аспект. Інформаційний бюлетень*. 2006. № 1(6). С. 6–9.
9. Неживець О.М. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі : монографія. Київ : Кондор, 2009. 222 с.

10. Ростомова Л.М. Особливості переживання провини неповнолітніми, схильними до правопорушень : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 спец. «юридична психологія»; Академія управління Міністерства внутрішніх справ. Київ, 2010. 17 с.
11. Трубников В.М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказаний (Правовой и социально-психологический анализ) : дис... докт. юрид. Наук : 12.00.08. Харьков, 1991. 519 с.
12. Чебоненко С. Педагогічні та правові основи ресоціалізації засуджених в умовах пенітенціарного закладу. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2010. Вип. 76. С. 318–323.
13. Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція від 07.03.2013 № 396/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13#Text>.
14. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 13.09.2017 № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>.
15. Шкута О.О. Актуальні питання зайнятості засуджених у колоніях середнього рівня безпеки. *Захист прав і свобод людини і громадянина в Україні: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Бровари, 11-12 лют. 2010 р.)*. Чернігів : КП «Вид-во Чернігівські обереги», 2010. С. 82.
16. Шкута О.О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2011. 237 арк.